

КАМУНІКАТЫЎНЫ ПАДЫХОД ПРЫ НАВУЧАННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Стаття присвячена методичним проблемам викладання білоруської мови як іноземної в сучасних умовах. Дається короткий аналіз вправ комунікативної спрямованості в сучасних підручниках білоруської мови як іноземної.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мовна мотивація, принцип функціональності.

Статья посвящена методическим проблемам преподавания белорусского языка как иностранного в современных условиях. Дается краткий анализ упражнений коммуникативной направленности в современных учебниках белорусского языка как иностранного.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, речевая мотивация, принцип функциональности.

The article is devoted to methodological problems of teaching the Belarusian language as a foreign language in the modern world. We give a brief analysis of the exercise of communicative orientation in modern textbooks of the Belarusian language as a foreign language.

Keywords: communicative competence, motivation speech, the principle of functionality.

Викладанне беларускай мовы як замежнай з’яўляецца зусім новым кірункам айчыннага мовазнаўства. Адсюль выкладчык сутыкаецца часцей з праблемамі, чым з адшліфаваным, вывераным вучэбна-метадычным комплексам па дадзенай дысцыпліне. Пры гэтым неабходна памятаць, што беларускую мову ў якасці замежнай вывучаюць, як правіла, дарослыя грамадзяне, якія ў той ці іншай ступені валодаюць рускай мовай (ці як роднай, ці як замежнай).

Яшчэ ў 70-я гады XX ст. Савет Еўропы прапанаваў удасканаліць сістэму навучання замежным мовам. Асноўным паходам быў прызнаны камунікатыўны сістэмна-дзеіны падыход. “Нядзіўна, што дыдактычнай парадыгмай на сучасным этапе агульнапрызнана камунікатыўнае навучанне, арыентаванае на такую арганізацыю адукацыйнага працэсу, якая ўзнаўляе ўсе неабходныя ўмовы рэальнага кантактавання сродкамі вывучаемай замежнай мовы адэкватна працэсу камунікацыі, абмену інфармацыяй” [1:3].

Перавагі такога падыходу відавочныя, аднак пры выкладанні беларускай мовы як замежнай было б памылковым не выкарыстоўваць веданне навучэнцамі рускай мовы. Працуючы з рускамоўнымі навучэнцамі, нама неабходнасці падрабязна спыняцца на кожнай літары алфавіта, дастаткова акцэнтаваць увагу на адрозненні літар а потым гукаў беларускай мовы ад літар і гукаў рускай. Пры пастаноўцы вымаўлення спецыфічных беларускіх гукаў, засваенні націску і створаных пры яго дапамозе рытмічных мадэляў, засваенні асноўных тыпаў беларускай інтанацыі зноў-такі асноўная ўвага надаецца спецыфічным з’явам. Безумоўную складанасць ўяўляе сабой пастаноўка рускамоўным правільнай артыкуляцыі зычных гукаў (фрыкатыўнага [г], цвёрдага [ч], афрыкат

[дж], [дз’], [ц’]), падоўжаных зычных, спалучэнняў зычных гукаў. У аснове навучання беларускаму вымаўленню ляжыць імітацыйна-свядомы прынецп, які выражаецца ў спецыфічнай паслядоўнасці прэзентацы гукаў. Паколькі вывучае беларускую мову як замежную дарослыя навучэнцы, фарміраванне фанетычных кампетэнцый мае на ўвазе ў асноўным свядомы, аналітычны падыход да засваення фактаў мовы ў адрозненне ад імітацыйнага падыходу, які прымяняецца ў дзіцячай аўдыторыі.

Засваенню лексікі і граматыкі беларускай мовы садзейнічае блізкасць ладу рускай мовы, на якую павінны быць арыентаваныя вучэбныя дапаможнікі для рускамоўных. Такім чынам, з’ява станоўчага пераносу садзейнічае развіццю навыкаў моўнай здагадкі ў навучэнцаў. Пры гэтым неабходна помніць пра заканамернае ўзнікненне руска-беларускай дэструктыўнай інтэрферэнцыі, якая ўскладняе працэс засваення лексікі і граматыкі беларускай мовы рускамоўнымі і ўплывае на чысціню мовы. Гэта праяўляецца ў граматычных характарыстыках слова і яго сінтаксічнай спалучальнасці ўнутры словазлучэння і сказа. Фарміраванне граматычнай кампетэнцыі ў навучэнцаў дасягаецца выкананнем адпаведных практыкаванняў, арыентаваных у першую чаргу на супастаўленне блізкіх граматычных з’яў у беларускай і рускай мовах.

Лексічная кампетэнцыя фарміруецца ў практыкаваннях, якія адпрацоўваюць спецыфічна адрозненныя ад рускай мовы элементы беларускага словаўтварэння, лексіка-граматычнай семантыкі і спалучальнасці, калі адна і тая ж думка ў рускай і беларускай мовах выражаецца рознымі сродкамі. Навучэнцы павінны атрымаць навыкі падбору адэкватных беларуска-рускіх эквівалентаў лексічных адзінак і словазлучэнняў, у тым ліку і фразеалагічнага характару, пазнаёміцца са з’явамі міжмоўнай аманіміі (так званых “ілжывых сябрах перакладчыка”).

Такім чынам, неабходна спалучаць інавацыйны камунікатыўны з традыцыйным падыходам, які засноўваўся на абавязковым суаднясенні замежнай мовы з роднай, у нашым выпадку беларускай мовы з рускай. Праца павінна весціся ў трох аспектах: адбор і арганізацыя моўнага і маўленчага матэрыялу; дынамічнае суаднясенне моўных і маўленчых адзінак у працэсе навучання; фарміраванне ўменняў суаднясення рускай і беларускай мовы ў працэсе авалодання апошняй.

Адным з першых вопытаў стварэння дапаможнікаў па беларускай мове як замежнай з’явіўся падручнік у 2-х тамах В.Пашкевіч, які выйшаў у Таронта (Канада) у 1974г. (V. Pashkevich Fundamental Byelorussian. Toronto 1974) Выданне прызначалася для дзяцей эмігрантаў-беларусаў, канадскі ўрад падтрымаў гэты праект і выступіў адным са спонсараў. Дапаможнік уяўляў сабой адначасова і падручнік, і метадычнае кіраўніцтва для выкладчыка. У яго ўваходзілі таксама беларуска-англійскі і англа-беларускі слоўнікі. Навучэнцы маглі авалодаць базавым лексічным і граматычным мінімумам. Дапаможнік складаўся з 6-ці тэматычных модуляў «кругоў», якія ўключалі ў сябе лексічны тэкставы матэрыял, граматычныя правілы, лексіка-граматычныя і камунікатыўныя практыкаванні. Падручнік быў заснаваны на граматыцы Браніслава Тарашкевіча, якая не адлюстроўвае сучасны стан беларускай мовы ні з боку лексікі, ні з боку граматыкі, ні з боку арфаграфіі. Сёння дадзены дапаможнік уяўляе цікавасць для вузкага кола спецыялістаў філалагаў як першая прыступка развіцця тэорыі і практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай у свеце.

У сувязі з разглядаемым пытаннем неабходна ўспомніць пра курс “Уводзіны ў беларускую мову”, які прачытала спадарыня М. Банькоўскі-Цюліг студэнтам славістыкі

Цюрыхскага ўніверсітэта (Швейцарыя) у 1984-1985 гадах. Навучэнцы гэтай спецыяльнасці абавязкова вывучаюць рускую мову і яшчэ дзве славянскія. Гэты курс быў разлічаны на студэнтаў з веданнем царкоўнаславянскай, рускай і, па магчымасці, польскай моў. Ставілася мэта – не фарміраваць маўленчыя навыкі, а азнаёміць студэнтаў з найбольш характэрнымі рысамі беларускай мовы, шляхамі яе развіцця, а таксама падрыхтаваць іх да самастойнага аналізу тэкстаў.

З моманту атрымання незалежнасці ў 1992 годзе Беларусь актыўна ўключылася ў дыялог культур, які не магчымы без вывучэння моў носьбітаў гэтых культур. Беларуская мова як дзяржаўная мова незалежнай дзяржавы пачала выклікаць усё большую цікавасць у свеце. Прадстаўнікі самых розных краін сёння прыежджаюць у Беларусь вывучаць беларускую мову. Акрамя таго, у навучальных установах Расіі, Украіны, Азербайджана, Польшчы, Літвы, Венгрыі, Чэхіі, Славакіі, Сербіі, Іспаніі, ЗША створаны групы студэнтаў, якім выкладаецца беларуская мова, літаратура і культура.

Такой практыцы неабходная адпаведная вучэбна-метадычная база для вывучэння беларускай мовы як замежнай. Можна прывесці некаторыя дапаможнікі: Аляксандраў С. Мыцык Г. Гаворы са мной па-беларуску. Гутарковая мова ў штодзённым ужытку. Масква, 2008.; Гаворым па беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў / Л.І Сямешка, З.І. Бадзевіч, Ж.А. Белакурская. Мн., 1999; Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. Мн., 1990; Рамза Т.Р. Беларуская мова? З задавальненнем! Для замежных навучэнцаў / Т.Р. Рамза. – Мінск, 2010.

Маскоўскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт з'яўляецца базавай арганізацыяй па мовах і культуры дзяржаў-удзельніц СНД і актыўна садзейнічае развіццю міжкультурнага і лінгвістычнага дыялогу. Пад патранажам гэтай установы быў здзейснены адукацыйны праект па выданні падручнікаў па мовах краін СНД.

У Мінскім дзяржаўным лінгвістычным ўніверсітэце на кафедры беларускай мовы і літаратуры ў 2011 годзе быў сфарміраваны аўтарскі калектыў па стварэнні падручніка, а ў 2012 годзе пабачыў свет вучэбны дапаможнік «Белорусский язык для стран СНГ» [2].

Падручнік накіраваны на дасягненне слухачамі базавага ўзроўню, ці ўзроўню мінімальнай камунікатыўнай дастатковасці валодання беларускай мовай як сродкам камунікацыі, а таксама на фарміраванне міжкультурнай камунікатыўнай кампетэнцыі. Базавы набор маўленчых уменняў рэалізуецца ў пэўных камунікатыўных інтэнцыях, якія ахопліваюць усе аспекты беларускай мовы (фанетыку, лексіку, словаўтварэнне, ужыванне слоў, марфалогію і сінтаксіс), а таксама ва ўсіх відах камунікатыўнай дзейнасці (чытанне, аўдзіраванне, гаварэнне, пісьмо і пераклад). Вучэбны дапаможнік фарміруе найважнейшыя параметры маўленчых здольнасцяў базавага ўзроўню: лагічную правільнасць пабудовы выказвання, граматычную правільнасць рэалізацыі выказвання, хуткасць рэалізацыі выказвання, хуткасць рэалізацыі гатоўнасці, адэкватную замену моўных сродкаў, варыятыўнасць у выбары моўных сродкаў пры выражэнні аднаго і таго ж сэнсавага зместу, моўную інтуіцыю, стылістычнае канструяванне і моўную эўрыстыку.

Фарміраванне міжкультурнай камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў дасягаецца на базе лінгвістычнай, соцыялінгвістычнай, дыскурсіўнай, соцыякультурнай і стратэгічнай кампетэнцый, якія выпрацоўваюцца пры дапамозе розных заданняў вучэбнага дапаможніка.

Падручнік з'яўляецца двухмоўным: выкарыстоўваецца руская і беларуская мова. Фарміраванне граматычнай кампетэнцыі ў навучэнцаў дасягаецца выкананнем адпаведных практыкаванняў, арыентаваных у першую чаргу на супастаўленне блізкіх граматычных з'яў у беларускай і рускай мовах

Граматычны матэрыял размяшчаецца ў адпаведнасці з функцыянальнай абумоўленасцю ў маўленні і камунікатыўнай апраўданасцю і, натуральна, гэты лад адрозніваецца ад акадэмічнага, рэпрэзентаванага ў тэарэтычным раздзеле. Тлумачэнне граматыкі вядзецца на беларускай мове ў максімальна сціслым выглядзе. Прыклады ў правілах пры неабходнасці падаюцца ў транскрыпцыі ці суправаджаюцца знакамі націску. Граматычныя заданні будуцца на адпрацаваным у камунікатыўных практыкаваннях лексічным матэрыяле і накіраваны як на глыбокае асэнсаванне і засваенне граматычных з'яў, так і на адпрацоўку іх ужывання ў маўленні. Граматычныя практыкаванні могуць быць спалучацца з камунікатыўнымі заданнямі, бо менавіта выпрацоўка навыкаў камунікацыі, удзел навучэнцаў у рэальным беларускамоўным кантактаванні – асноўная мэта вучэбнага дапаможніка. Такім чынам, граматычныя з'явы засвойваюцца адразу ў маўленчай дзейнасці. Для замацавання навучэнцам прапануецца пацвердзіць пачутае, удакладніць, запярэчыць, перапытаць, гэта значыць прапануюцца такія віды заданняў, якія падштурхоўваюць да дзеяння ў пэўнай сітуацыі і, такім чынам, забяспечваюць сітуацыйна абумоўленае засваенне беларускага моўнага матэрыялу.

Безумоўна, пры вывучэнні беларускай мовы рускамоўнымі навучэнцамі руская мова выступае не столькі ў якасці пасярэдніка, колькі ў якасці пэўнай моўнай і маўленчай базы, якая дазваляе аптымізаваць навучанне. Камунікатыўна-дзеійны падыход павінен абавязкова здзяйсняцца ў кантэксце ўзаемадзеяння культур. З'яўляючыся прадстаўнікамі ўсходнеславянскай сям'і народаў, беларусы, натуральна, маюць у нацыянальным характары і культуры шэраг агульных з рускімі рысаў. У нас агульны маральна-этычны імператывы, падабенства традыцыйных народных звычаяў, але пры гэтым беларуская культура ўнікальная. Беларуская мова – гэта не набор фанетычных і лексічных адзнак, граматычных структур і правілаў, а своеасаблівы спосаб мыслення, успрыняцця навакольнай рэчаіснасці. Менавіта мова з'яўляецца найлепшым сродкам для азнаямлення і разумення культуры беларусаў. Навучанне беларускай мове рускамоўных навучэнцаў, заснаванае на суаднесенні беларускай і рускай моў, дае магчымасць супаставіць дзве блізкія культурныя традыцыі, усвядоміць арыгінальнасць і ўнікальнасць кожнай з іх, развіць талентаў стаўленне да прадстаўнікоў іншых культур. Такім чынам развіццё камунікатыўнага сістэмна-дзеійнага падыходу пры навучанні беларускай мове як замежнай, укараненне інавацыйных тэхналогій навучання павінны ажыццяўляцца з улікам гістарычнага вопыту і традыцый, якія абапіраюцца на спецыфічны сацыякультурны аспект.

ЛІТАРАТУРА

1. Бабинская П.К. Коммуникативно ориентированное обучение иностранному языку // Замежныя мовы ў Рэспубліцы Беларусь. №4, 2010, С 3 – 7.
2. Белорусский язык для стран СНГ: учебник / Н. Ю. Павловская, О. В. Борисенко, П. В. Васюченко, Л. С. Кныш, О. В. Семенькевич, Г. К. Чеховский. – М.: ИПК МГЛУ «РЕМА» 2012. – 452 с.